

Олександр СОХАН

аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0005-5970-9561>

КУЛЬТУРА ВІДКРИТОГО ДІАЛОГУ І ПЛЮРАЛІЗМУ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасний університет постає простором, у якому знання набуває публічного характеру, а освітній процес розгортається як спільна справа творення епістемічних констант інтелектуального середовища. У центрі дослідження знаходиться культура відкритого діалогу і плюралізму як основоположний принцип буття університетської спільноти. Діалог у цьому контексті виходить далеко за межі педагогічної техніки чи комунікативної навички і постає як філософський концепт, умова розуміння, смислотворення та формування громадянської суб'єктності. Стаття розкриває, як діалогічність і визнання множинності перспектив утворюють шлях до демократизації освіти.

Особливу увагу приділено конфліктом між потенціалом справжнього діалогу та поширеними практиками інтерпасивності, коли голос учасників освітнього процесу лунає поза межами конструктивної взаємодії. Окреслюються інституційні умови, необхідні для втілення культури діалогу: академічна свобода, прозорість процедур, доброчесність тощо. Університет, що культивує ці принципи, виконує свою глибинну місію, а саме стає місцем в якому свобода мислення стає формою спільного життя, а освіта формує як фахівців, так і свідомих громадян, здатних підтримувати демократичний спосіб співіснування серед розбіжностей.

Ключові слова: культура діалогу, плюралізм, демократизація освіти, університетська спільнота, інтерпасивність, академічна свобода.

Oleksandr SOKHAN

CULTURE OF OPEN DIALOGUE AND PLURALISM AS A PRINCIPLE OF A MODERN UNIVERSITY: A PATH TOWARDS THE DEMOCRATISATION OF EDUCATION

A modern university is a space in which knowledge becomes public, and the educational process unfolds as a joint endeavor to create epistemic constants of the intellectual environment. The focus of the study is on the culture of open dialogue and pluralism as a fundamental principle of the existence of a university community. Dialogue in this context goes far beyond the boundaries of pedagogical techniques or communicative skills and appears as a philosophical concept, a condition for understanding, meaning-making, and the formation of civic subjectivity. The article reveals how dialogicity and recognition of the plurality of perspectives form a path to the democratization of education.

Particular attention is paid to the conflict between the potential for genuine dialogue and the widespread practices of interpassivity, when the voice of participants in the educational process is heard outside the boundaries of constructive interaction. The institutional conditions necessary for the implementation of a culture of dialogue are outlined: academic freedom, transparency of procedures, integrity, etc. A university that cultivates these principles fulfills its deep mission, namely,

becoming a place where freedom of thought becomes a form of communal life, and education forms both specialists and conscious citizens capable of supporting a democratic way of coexistence amidst differences.

Keywords: culture of dialogue, pluralism, democratization of education, university community, interpassivity, academic freedom.

Сучасний університет є тим простором, у якому знання набуває публічного характеру, а освітній процес розгортається як спільна справа розуму, саме так, як про це говорило ще Просвітництво. У цьому просторі культура відкритого діалогу і плюралізму виступає основоположним принципом, що визначає спосіб буття університетської спільноти. Коли ми говоримо про діалог, то насамперед йдеться не про техніку спілкування, а радше про умову розуміння в межах університетської системи в цілому та пов'язаних із нею структур.

Звісно, на діалог можна дивитися і у вужчому сенсі, який пропонує педагогіка. «...діалог (у педагогіці) – це «форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції», а діалог у навчанні – «форма педагогічної взаємодії учителя–учня (учня–учня) в умовах навчальної ситуації, в ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються відносини. Специфіка навчального діалогу визначається цілями, умовами та обставинами взаємодії» [12, с. 15]. Однак такий підхід не вичерпує всієї глибини філософського сенсу, який криється за цим поняттям. З огляду на філософський підхід, діалог радше постає як концепт. «Визначення діалогічності як концепту дозволяє не обмежувати його рамками окремої галузі знань, зводячи до форми спілкування, методу навчання чи комунікативної техніки. Відповідно, концепт діалогічності являє собою динамічне міждисциплінарне смислове утворення, яке характеризує діалог як фундаментальний принцип соціальної взаємодії, пізнання та смислотворення, що ґрунтується на визнанні іншості, множинності перспектив і взаємозалежності позицій учасників комунікації» [10, с. 225]. Плюралізм у цьому контексті постає як визнання множинності перспектив, кожна з яких має право на при-

сутність у просторі аргументації. Разом ці виміри утворюють шлях демократизації освіти, що полягає у формуванні суб'єкта та громадянина, що здатен нести відповідальність за світ майбутнього, який твориться зараз.

Мета статті полягає у філософському обґрунтуванні культури відкритого діалогу і плюралізму як основоположних принципів сучасного університету та розкритті їх потенціалу на шляху до демократизації освіти, а також формування громадянської суб'єктності й подолання практик інтерпасивності.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження спирається на осмислення діалогу як фундаментальної умови соціальної теорії та пізнання. Людина не конститує себе в ізоляції, а формується у відповіді до іншого, а відтак постає у просторі взаємного визнання. Так, у сучасних дослідженнях діалог дедалі частіше розглядається не лише як комунікативна техніка, а як форма соціальної онтології, що визначає саму можливість спільного буття [6].

Особливе значення має концепт діалогічності, який дозволяє вийти за межі вузькопедагогічного розуміння діалогу. Як підкреслює Н. Павлик, діалогічність являє собою динамічне міждисциплінарне смислове утворення, що характеризує діалог як фундаментальний принцип соціальної взаємодії, пізнання та смислотворення, заснований на визнанні іншості, множинності перспектив і взаємозалежності позицій учасників комунікації [10]. Саме таке розуміння відкриває шлях до розгляду діалогу як умови формування відповідальної суб'єктності в освітньому просторі.

Важливим теоретичним ресурсом виступає також теорія комунікативної дії. О. Костинюк, аналізуючи становлення концепції Ю. Габермаса, акцентує увагу на тому, що раціональність у комунікативній перспективі постає як здатність досягати

взаєморозуміння через необмежену аргументацію, вільну від примусу [7]. Такий підхід дозволяє розглядати університетський діалог не як обмін інформацією, а як процес спільного конституювання смислів.

Істотно доповнює цю перспективу традиція прагматизму, представлена роботою Дж. Дьюї «Демократія і освіта». Дж. Дьюї осмислює демократію не так як політичний устрій, а радше як спосіб життя, у центрі якого перебуває комунікація. Університет у світлі цього постає лабораторією демократичного досвіду в якій на основі спільного обговорення формується здатність до відповідальної участі в суспільному житті [5].

Водночас теоретична рамка дослідження враховує і критичний вимір проблеми. К. Гончаренко у своїх працях аналізує «культуру мовчання» та механізми формування інтерпасивного мовчазного суб'єкта в освітньому просторі, показуючи, як відсутність справжнього діалогу призводить до імітації участі та закріплення вертикальних моделей влади [2; 3]. Цей критичний ракурс дозволяє нам чіткіше окреслити значущість діалогічної культури як умови демократизації освіти.

Питання множинності перспектив і визнання інакшості знаходить додаткове обґрунтування у дослідженнях полікультурності. О. Гуренко розглядає полікультурність і полікультурну освіту як філософську та соціально-педагогічну проблему, підкреслюючи необхідність створення освітнього простору, здатного утримувати культурну різноманітність без її нівелювання [4]. Такий підхід безпосередньо корелює з розумінням плюралізму як необхідної умови діалогічної університетської спільноти.

У підсумку теоретико-методологічна рамка дослідження поєднує розуміння діалогу як онтологічної умови буття, концепт діалогічності як принципу пізнання і смислотворення, комунікативну раціональність як механізм досягнення взаєморозуміння, дьюївське бачення освіти як простору демократичного досвіду, а також критичний аналіз культури мовчання [2; 3] і філософсько-педагогічне осмислення полікультурності [4]. Саме ця сукупність підходів дозволяє аналізувати культуру відкритого

діалогу і плюралізму як шлях демократизації університетської освіти та формування суб'єкта, здатного до відповідальної участі в спільному житті.

Виклад основного матеріалу. Історично університет і формувався як інституція, що втілює принципи відкритого діалогу та плюралізму. Академія Платона будувалася навколо спільного пошуку істини через діалог. Середньовічні університети культивували диспут як форму публічного випробування знання. Гумбольдтівська модель університету закріпила єдність дослідження і викладання як головний з принципів академічної спільноти. В межах цієї моделі професор і студент зустрічаються в спільному інтелектуальному зусиллі задля розбулови майбутнього. У ХХ ст. Дж. Дьюї осмислив демократію як спосіб життя, у центрі якого перебуває комунікація. Університет у цій перспективі стає лабораторією демократичного досвіду, в межах якого студенти навчаються мистецтву спільного обговорення, діалогічного вирішення спільних справ.

Культура відкритого діалогу в сучасному університеті реалізується через низку конкретних практик. Оксфордська система «*tutorials*» / *Оксфордська система тьюторіалів* будується на індивідуальній або малій груповій бесіді, у якій студент представляє власний текст, а тьютор і колеги випробовують його аргументи. Ця практика формує звичку до відповідального висловлювання і здатності витримувати критику. У скандинавських університетах широкого поширення набули «*deliberative seminars*» / «*дорадчі семінари*» на яких учасники зобов'язані спочатку відтворити позицію опонента з максимальною точністю, і лише після цього формулювати власну. Такий ритуал виховує епістемічну скромність і повагу до інакшості. У багатьох європейських університетах функціонують постійні публічні форуми, відкриті лекції, зустрічі з громадськістю, колоквиуми студентів та викладачів на яких приймаються спільні адміністративні рішення, удосконалюються навчальні плани, «формується освітні стандарти, освітньо-професійні програми, підручники і методична література» [8, с. 15],

і навіть наукові пріоритети стають предметом такого відкритого обговорення.

Плюралізм у університетському просторі розгортається на кількох рівнях. Курікулярний плюралізм означає наявність конкуруючих теоретичних парадигм у межах однієї дисципліни. Наприклад, студент філософії зустрічається з аналітичною і континентальною традиціями, студент соціології з позитивістськими і критичними підходами тощо. *Методологічний плюралізм* передбачає право дослідника обирати інструментарій відповідно до природи питання. В свою чергу, *ціннісний плюралізм* виявляється у здатності університету утримувати в одному просторі різні світоглядні позиції, забезпечуючи умови для їхнього взаємного випробування. Прикладом слугує практика «конфліктних семінарів», що практикуються у деяких німецьких університетах, на яких навмисно зводяться носії радикально відмінних поглядів для спільної роботи над текстом чи науковою проблемою.

«У концептуальних засадах «Нової української школи» педагогіка партнерства постає як модель освітньої взаємодії, що передбачає відхід від ієрархічних форм комунікації на користь співучасті учнів, учителів і батьків у спільному освітньому процесі. У цьому контексті діалогічні та полілогічні форми взаємодії розглядаються як бажаний спосіб реалізації партнерства, що ґрунтується на взаємному визнанні, слуханні та врахуванні позицій різних учасників» [10, с. 227]. Ці принципи, сформульовані на рівні загальної середньої освіти, набувають особливого значення і в університетському просторі, на рівні якого йдеться вже не лише про педагогічну взаємодію, а про утвердження інтелектуальної суб'єктності. Культура відкритого діалогу тут постає як спосіб формування зрілої університетської спільноти, здатної до спільного осмислення складних питань. Так, Києво-Могилянська академія традиційно культивує публічні дискусії та відкриті лекції, перетворюючи університет на простір громадянського осмислення. Український католицький університет, у свою чергу, розвиває модель спільноти, у

якій діалог між різними конфесійними і культурними традиціями стає органічною частиною освітнього досвіду.

У багатьох університетах поширюються практики *student-led courses / курси під керівництвом студентів*, в межах яких здобувачі освіти самостійно розробляють і проводять спецкурси під супервізією викладачів. Такі ініціативи формують досвід відповідального знання і спільного управління освітнім процесом. Однак це далеко не повсюдна практика. У більшості університетських структур переважно проявляється те, що авторка статті «Механізм формування інтерпасивного мовчазного суб'єкта в освітньому просторі» називає «діалогом з телевизором». У різних контекстах, за різних обставин учасники освітнього процесу залишаються законсервованими кожен на своєму рівні, а їхній голос проявляється будь-де, але не в руслі конструктивних діалогічних дій. «Коли мова йде про інтерпасивність, ми маємо змогу бачити не пасивного глядача спектаклю, а такого, що через власну оцінку (насолюда чи відразу) та висловлювання думки щодо дійства долучається до процесу. Він не приймає безпосередньої участі за типом інтерактивності: будучи стороннім, він відчуває певну потребу приєднатися до будь-якого видовища. І неважливо, то чергове обговорення політичних казусів на сторінці в соціальній мережі чи коментування футбольного матчу, що транслюється по телебаченню, цей інтерпасивний спостерігач завжди знає, де має виразити свій голос» [2, с. 35]. Такий інтерпасивний стан, у якому голос учасників освітнього процесу лунає поза межами справжнього діалогу, різко контрастує з потенціалом демократизації освіти.

Демократизація освіти через культуру діалогу і плюралізму відбувається як формування особливої суб'єктності. Студент, який регулярно бере участь у серйозному обговоренні, навчається розрізняти силу аргументу і силу авторитету. Він здобуває досвід публічного використання розуму, про який писав ще І. Кант, і водночас досвід відповідального вираження власного голосу. Саме цей досвід принципово

протистоїть тому станові, який описує дослідниця культури мовчання: «...коли ілюзорність причетності до вирішення того чи іншого глобального питання вимірюється лише довжиною повідка, який передбачено владними структурами та який може різко обірватися за умови виходу з мовчазного анабіозу. Заціпеніння в мовчазності – це одна з ключових ознак людини, яка вирощена в кращих традиціях культури мовчання та для якої владний голос політики буде чимось на кшталт божества, якому вона не лише не протистояє, але й добровільно поклоняється» [3, с. 18].

У просторі справжнього діалогу викладач постає не як носій остаточної істини, а як старший учасник спільного пошуку. Адміністрація перетворюється з органу вертикального управління на інституцію, що забезпечує умови для вільного обговорення. Університетська спільнота в цілому набуває характеру публіки, здатної до само-рефлексії і самокорекції.

Важливу роль у створенні передумов для такого типу університетської спільноти відіграла децентралізація влади в країні. Як зазначають дослідники, «...реформа децентралізації, спрямована на організацію якісно нової, орієнтованої на служіння людині, демократичної системи органів місцевого самоврядування» [11, с. 181], сприяла загальному послабленню вертикальних моделей управління і відкрила простір для більшої автономії, зокрема й у сфері вищої освіти.

Водночас сама по собі інституційна децентралізація не гарантує формування демократичної суб'єктності. Існує серйозна небезпека, на яку вказують автори монографії: «Сьогодні відбуваються радикальні зміни в тому, чому демократичні суспільства навчають молодь, і ці зміни ще повністю не осмислені. Держави та їхні системи освіти, які прагнуть прибутку, безтурботно позбавляються від умінь, які потрібні для збереження життєздатності демократії. Якщо подібна тенденція не зміниться, скоро всі країни почнуть продукувати покоління корисних машин, а не повноцінних громадян, які здатні самостійно мислити, критикувати традиційний уклад і розумі-

ти значення страждань і досягнень інших людей» [1, с. 25].

Саме тому практичне втілення принципу демократизації освіти через культуру діалогу вимагає певних інституційних умов. Насамперед, захисту академічної свободи як права викладача і студента на висловлення обґрунтованої позиції. Далі – створення постійних просторів для деліберації, що формуються довкола навчальних семінарів та університетських асамблей. Важливим елементом виступає прозорість процедур ухвалення рішень, що дозволяє спільноті бачити логіку аргументації, яка лежить в основі тих чи інших рішень. Нарешті, необхідна культура епістемічної доброчесності, за якої учасники діалогу визнають обмеженість власного горизонту і готовність змінювати позицію під впливом сильніших аргументів.

Культура відкритого діалогу і плюралізму розкриває університет як інституцію, що виробляє не лише фахівців, а й громадян, здатних підтримувати демократичний спосіб співіснування. У просторі, де різні голоси мають можливість бути почутими і випробуваними, формується досвід свободи як спільної справи. Демократизація освіти в цьому сенсі постає як розширення простору публічного використання розуму, як виховання здатності жити серед розбіжностей, зберігаючи єдність спільного пошуку істини і справедливості. Університет, що культивує ці принципи, виконує свою найглибшу місію: бути місцем в якому свобода мислення стає формою спільного життя. «Зрештою, діалог в цілому є обміном думками й судженнями, і навіть за умов успішної фасилітації такого обміну, результат не завжди буде проявлений відразу. Діалог не є рішенням, і не обов'язково він буде забезпечувати рішення. Однак діалог є найважливішою умовою, базою, що дозволяє сторонам знайти рішення, прийти до нього, не втративши головного: думки кожного, поваги до кожного» [9, с. 259].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що культура відкритого діалогу і плюралізму становить не додатковий елемент університетського життя, а його онтологічну основу. Універси-

тет як інституція публічного розуму існує лише тією мірою, якою здатний підтримувати простір, де різні голоси можуть бути почутими, випробуваними і взаємно скоригованими. Діалог у цьому контексті постає не як педагогічна техніка чи комунікативна навичка, а як фундаментальний принцип пізнання, смислотворення і формування суб'єктності. Саме через діалогічну взаємодію людина виходить за межі власного горизонту і стає здатною до відповідальної участі в спільному світі.

Демократизація освіти через культуру діалогу і плюралізму розгортається як процес формування особливої суб'єктності, формування суб'єкта, здатного розрізняти силу аргументу і силу авторитету, здійснювати публічне використання розуму та витримувати напругу множинності перспектив. Такий досвід принципово протистоїть практикам інтерпасивності та культурі мовчання, у яких голос учасників освітнього процесу лунає поза межами справжньої взаємодії. Лише в просторі дійсного діалогу викладач перестає бути носієм остаточної істини, адміністрація ж набуває статусу та ролі органу вертикаль-

ного управління, а університетська спільнота набуває характеру публіки, здатної до саморефлексії і самокорекції.

Разом з тим дослідження показує, що інституційні перетворення, зокрема децентралізація, створюють лише необхідні, але не достатні умови для формування демократичної університетської культури. Без цілеспрямованого захисту академічної свободи, створення постійних просторів деліберації, забезпечення прозорості процедур ухвалення рішень і виховання епістемічної доброчесності університет ризикує відтворювати моделі, у яких знання слугує утилітарним цілям, а не розвитку здатності жити серед розбіжностей.

Таким чином, культура відкритого діалогу і плюралізму розкриває найглибшу місію університету, а саме функцію бути місцем, де свобода мислення стає формою спільного життя та творення справедливого майбутнього. Університет, що послідовно культивує ці принципи, формує не лише фахівців, а й громадян, здатних підтримувати демократичний спосіб співіснування, зберігаючи єдність спільного пошуку істини і справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2017). *Освіта у глобальному вимірі*. Київ : МП Леся. 516 с.
2. **Гончаренко, К.** (2022). «Культура мовчання» як інструмент «політики голосу». *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*, 4 (87), 13–21. [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4\(87\).02](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).02)
3. **Гончаренко, К.** (2023). Механізм формування інтерпасивного мовчазного суб'єкта в освітньому просторі. *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*, 1 (88), 32–39. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.1\(88\).04](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.1(88).04)
4. **Гуренко, О.** (2015). Полікультурність і полікультурна освіта в Україні як філософська та соціально-педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*, 7 (296), Ч. 1, 93–105.
5. **Дьюї, Дж.** (2003). *Демократія і освіта*. Львів : Літопис. 294 с.
6. **Захарчук, А. В., Свідло, Т. М., & Сторожик, М. І.** (2025). Діалог як форма соціальної онтології у філософії комунікації. *Вісник гуманітарних наук*, 12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17309409>
7. **Костинюк, О.** (2026). Становлення теорії комунікативної дії Юргена Габермаса. *Вісник гуманітарних наук*, 16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18837489>
8. **Ляшенко, С.** (2024). Діалог як засіб самореалізації особистості. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*, 1 (11), 38–42. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.7>
9. **Мерзлякова, О.** (2024). Застосування в освіті практик діалогу як засіб подолання бар'єрів непорозуміння. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 94 (II), 256–268. <https://doi.org/10.38014/osvita.2024.94.22>

10. **Павлик, Н.** (2026). Концепт діалогічності у науковопедагогічному дискурсі. *Social Work and Education*, Vol. 13, №. 1, 222–233. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.26.1.16>
11. **Шевчук, Д. (Ред.).** (2022). Університет і місто: Стратегії та практики взаємодії. Видавництво Національного університету «Острозька академія». <https://doi.org/10.25264/978-617-8041-17-5>
12. **Цзянькунь Го.** (2024). Потенціал діалогу як форми комунікативної взаємодії в освітньому процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 93, 14–18. <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.93.3>
13. **Андрущенко, В. (Ред.).** (2014). Феномен університету в контексті «суспільства знань». 256 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2017). *Osvita u hlobalnomu vymiri. [Education in a global dimension]*. Kyiv : MP Lesia. 516 s. [in Ukrainian].
2. **Honcharenko, K.** (2022). «Kultura movchannia» yak instrument «polityky holosu». [«Culture of silence» as a tool of «politics of voice»]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Teoretychnyi ta naukovometodychnyi chasopys*, 4 (87), 13–21. [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4\(87\).02](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).02) [in Ukrainian].
3. **Honcharenko, K.** (2023). Mekhanizm formuvannia interpasynnoho movchaznogo subiekta v osvitnomu prostori. [The mechanism of formation of an interpassive silent subject in the educational space]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Teoretychnyi ta naukovometodychnyi chasopys*, 1 (88), 32–39. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.1\(88\).04](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.1(88).04) [in Ukrainian].
4. **Hurenko, O.** (2015). Polikulturnist i polikulturna osvita v Ukraini yak filosofska ta sotsialno-pedahohichna problema. [Multiculturalism and multicultural education in Ukraine as a philosophical and socio-pedagogical problem]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky)*, 7 (296). Ch. 1, 93–105 [in Ukrainian].
5. **Diui, Dzh.** (2003). *Demokratiia i osvita. [Democracy and education]*. Lviv: Litopys. 294 s. [in Ukrainian].
6. **Zakharchuk, A. V., Svidlo, T. M., & Storozhyk, M. I.** (2025). Dialoh yak forma sotsialnoi ontolohii u filosofii komunikatsii. [Dialogue as a form of social ontology in the philosophy of communication]. *Visnyk humanitarnykh nauk*, 12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17309409> [in Ukrainian].
7. **Kostyniuk, O.** (2026). Stanovlennia teorii komunikatyvnoi dii Yurgena Habermasa. [The formation of Jürgen Habermas' theory of communicative action]. *Visnyk humanitarnykh nauk*, 16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18837489> [in Ukrainian].
8. **Liashenko, S.** (2024). Dialoh yak zasib samorealizatsii osobystosti. [Dialogue as a means of self-realization of the individual]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom*, 1(11), 38–42. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.7> [in Ukrainian].
9. **Merzliakova, O.** (2024). Zastosuvannia v osviti praktyk dialohu yak zasib podolannia barieriv neporozuminnia. [The use of dialogue practices in education as a means of overcoming barriers of misunderstanding]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru*, 94 (II). S. 256–268. <https://doi.org/10.38014/osvita.2024.94.22> [in Ukrainian].
10. **Pavlyk, N.** (2026). Kontsept dialohichnosti u naukovopedahohichnomu dyskursi. [The concept of dialogicity in scientific and pedagogical discourse]. *Social Work and Education*, Vol. 13, №. 1 p. 222–233. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.26.1.16> [in Ukrainian].
11. **Unversytet i misto: stratehii ta praktyky vzaiedodii.** (2022). [University and the city: strategies and practices of interaction] : monohrafiia / za red. Dm. Shevchuka. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 340 s. 10.25264/978-617-8041-17-5 [in Ukrainian].

12. **Tsziankun, Ho.** (2024). Potentsial dialohu yak formy komunikatyvnoi vzaiemodii v osvithomu protsesi. [The potential of dialogue as a form of communicative interaction in the educational process]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 93, 14–18. <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.93.3> [in Ukrainian].

13. Fenomen universytetu v konteksti «suspilstva znan». (2014). [The phenomenon of the university in the context of the «knowledge society»] : monohrafiia / za red. V. Andrushchenka. K. 256 s. [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 21.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026